

HANNA KEMPPI
Kielletty kupoli, avattu
alttari: Venäläisyyden
häivyttäminen Suomen
ortodoksisesta
kirkkoarkkitehtuurista
1918–1939. Suomen
Muinaismuistoyhdistyksen
aikakauskirja 123.
Helsinki: Suomen
Muinaismuistoyhdistys
2016. 361 s.

Miten ortodoksisesta kirkosta Suomessa tuli suomalainen? Vähemmistöuskonnon kehitystarinaan satavuotiaassa Suomessa sisältyy monia tummia ja vielä tutkimattomia vaiheita. Taidehistorioitsija Hanna Kempin väitöskirja valottaa niistä yhtä, vuosina 1918–1939 toteutettua ortodoksisen kirkkoarkkitehtuurin reformaatiota, joka kohdistui venäläiseksi miellettyyn kirkkorakennusten muotokieleen. Vastaisenaistyneessä Suomessa se liittyi mekanismiin, jolla synnytettiin idea yhtenäisestä, yhden kulttuurin kansakunnasta monikulttuurisen keisarillisen imperiumin murtuessa ympäriltä. Vanhan vallan merkkejä pyyhittiin erottelemalla pois "vieraiksi" koetut ainekset tai mukauttamalla ne "kansallisena" esille tuotuun yhtenäiskulttuuriin. Kirkkoarkkitehtuurin puhdistus toteutettiin pyhäkköjä takavarikoimalla, muuntamalla niiden käyttötarkoitus ja ulkomuotoa sekä myös niitä purkamalla. Uudet pyhäköt pyrittiin rakentamaan "suomalaiskansalliseen" tyyliin.

Tutkimuksen kohteena olevat vuodet 1918–1939 tunnetaan Suomen ortodoksisen eli silloiselta nimeltään kreikkalaiskatolisen kirkon kansallistamisen kautena, joka käynnistyi Suomen valtion ottaessa venäläisestä äitikirkoistaan eroon ajautuneet ortodoksit syleilyynsä kirkkokunnasta annetulla asetuksella 26.11.1918. Valtiojohtoinen kansallistaminen toteutui myös omaehtoisena muutoshakuisuutena kirk-

kokunnan johdon kannatuksella, mihin tutkija oivaltavasti yhdistää aikalaiskirjoituksissa yleisesti käytetyn ilmaisan "kansallistuttaminen". Vuonna 1925 perustettiin erityinen kansallistuttamiskomitea, jonka kohteena olivat erityisesti kirkon ulkonaiset muodot: ikonit, arkkitehtuuri, kirkkointeriööri, liturgiset tekstiilit. Tämä komitea ja erityisesti sen *primus motor*, kulttuurin monitoimija Iivo Härkönen, olivat keskeisessä roolissa kirkkotehteen kansallistamishankkeissa. Kempin tutkimus tuo runsaasti kaivattua lisätietoa komitean jäsenten ja muiden aikalaisten välisistä suhteista sekä heidän toimistaan kirkon kentällä.

Kemppi pohjaa tutkimuksensa erittäin laajaan ja huolella jäljitettyyn empiriseen aineistoon. Hän haastaa näkemyksen siitä, että sotienvälisen ortodoksisen kirkkotaitteen tarkastelu olisi mahdotonta muun muassa siksi, että sotien ja evakointien seurauksena aineistoa tuhoutui merkittävästi, muun muassa suuri osa kirkollisesta rakennuskannasta Karjalan alueella. Sitkeä salapoliisityö arkistoiden ja yksityiskokoelmien parissa on todella kantanut hedelmää. Erityisenä löytönä voi pitää kansallistuttamiskomitean tilaamia arkkitehti Veikko Kyanderin luonnospiirustuksia, joita ei ole aiemmin tunnettu. Aineiston pohjalta tutkimuksen piiriin nousee mitava joukko sotienvälisenä kautena lakkautettuja pyhäköitä sekä pääosin Karjalan alueelle rakennettuja uusia ja siirrettyjä kirkkoja ja rukoushuoneita, joista on koottu yksityiskohtaiset kuvaukset väitöskirjan liitteisiin. Tuomalla tarkasteluun jo kadonneet ja myös tietoisesti kadotetut eli poisvalitut pyhäköt Kemppi osoittaa kulttuuriperintöjen kohdalla tapahtuvan jatkuvaa arvottamista: on merkityksellistä, mikä kulloinkin nähdään arvokkaana, mikä taas epätoivottuna.

Ortodoksisen kirkon kansallistuttamisvuodet näyttäytyvät nykynäkökulmasta usein ylilyövien suunnitelmien kautena. Kempin

tutkimus tuo hätkähdyttävällä tavalla tietoisuuteen sen, ettei kyse ollut vain ideologisesta (viha)puheesta, vaan venäläisyyden riisuminen todella konkretisoitui useiden kirkkojen tuhoamisena. Suomen valtio antoi sisällissodan lopulla takavarikointiasetuksen, joka salli ottaa haltuun Venäjän valtionomaisuutta sotasaaliina. Asetus oli kirkollisten kiinteistöjen ja irtaimiston osalta tulkinvarainen, ja sen toteutus oli samaten sattumanvaraista. Sotasaaliina otettiin haltuun venäläisiä varuskuntakirkkoja, mutta myös Suomen ortodoksisen hiippakunnan alaisuuteen kuuluneita sekä yksityisiä pyhäköitä.

Vielä sodan aikana ja erityisesti sen jälkeen maisemaa "rumentaviksi" tulkittuja pyhäköitä muokattiin poistamalla niistä leimaa-antavia tunnuksia kuten sipulikupoleita. Kansallistamisen läpikävivät muun muassa Suomenlinnan luterilaiseksi muunnettu kirkko ja Hämeenlinnan kirkko, josta tehtiin kirjasto. Huonokuntoisiksi katsottuja kirkkorakennuksia myytiin purettaviksi. Kiinnostavaa on, ettei rakennuskannan derussifikaatiossa ollut kyse mistään ortodoksi- tai venäläisvähemmistöön kohdistuneesta yksiselitteisestä syrjinnästä, vaan sitä harjoitti myös kansallistuttamispaineen läpäisemä kirkkokunta itse ottamalla 1920-luvulla haltuun Karjalan kannaksen "ulkomaalaisten" huvilayhteisöjen kirkkoja ja muokkaamalla niiden ulkoasua uuden kansallisen muotokielen mukaiseksi.

Tutkimus tuo hyvin esiin ne valkankäytön ja kulttuurisen arvottamisen monet tasot, jotka säätelivät kirkollisia toimijoita tuona aikana. Yllättävä havainto koskee valtion voimakasta osallistumista Suomen ortodoksien kansallisen muotokielen luomiseen. Kemppi osoittaa, miten valtion viranomaiset kuten opetusministeriö ja yleisten rakennusten ylläpito pyrkiivät kontrolloimaan, mitä itärajan pintaan "suomalaiskansallisen maiseman" osaksi aiottiin rakentaa, vaatimalla kirkkojen ja

rukoushuoneiden piirustukset hyväksyttäviksi.

Epätoivotun kulttuuriperinnön puhdistus synnytti kuitenkin myös vastaääniä. Eräänlaisena kansallistamisen ohitusliikkeenä Kemppi nostaa esiin muun muassa keskustelun, joka koski ortodoksisten kirkollisten esineiden hahmottamista kulttuuriomaisuutena eli niiden museaalista arvoa. Sisällissodan yhteydessä takavarikoituja ja hajalleen joutuneita irtaimistoja keräsivät ja luettelivat omilla tahoillaan senaatin asettama Muinaistieteellinen toimikunta ja kirkon oma Historiallis-ärkeologinen komitea. Samaa aikaan kirkkokunnalla oli tarve saada esineistöä liturgiseen käyttöön. Vuonna 1927 valtioneuvosto luovutti museotarkoitukseen kootut kirkkoesineet kirkkokunnalle todeten niiden olevan ”taidehistoriallisesti arvottomia ja epäkansallisia”. Kuten Kemppi osoittaa, näitä esineitä käytettiin tosin myöhemmin juuri uusien ”kansallistyylisten” kirkkojen sisustamiseen.

Tutkimus on kirjoitettu taidolla ja huolella. Se on todellinen tiedon aarrearkku taustoittavine yksityiskohtineen ja henkilökuvineen, jotka eivät kuitenkaan kuormita tarinan etenemistä. Vaikka tarkastelun tulos on taidehistoriallinen, vankalla historiallisen kontekstin ja aateilmapiirin analysoinnilla Kemppi valaisee Suomen ortodoksisen kirkon kansallistamiskautta nähdäkseeni monipuolisemmin kuin kukaan aiempi tutkija. Tutkimus on inspiroiva analyysi siitä, miten suomalaisuus (sekin kyseenalaistettuna käsitteenä) rakennettiin ortodoksiseen kirkkotaiteeseen ja miten tuosta prosessista on osoitettavissa identiteetinrakennusmekanismeja – lukuunottamisia ja poissulkemisia, muistamisia ja unohtamisia.

Suomen itsenäisyyden juhla-vuodeksi valmistunut, maaliskuussa 2017 Helsingin yliopistossa tarkastettu väitöstutkimus on aiheeltaan edelleen ajankohtainen. Kuten tutkija itse lektiiossaan totesi, tänä päi-

vänä käytävä keskustelu suomalaisuudesta ja kulttuurisesta moninaisuudesta muistuttaa sävyiltään ja perusteluiltaan vuosisadan takaista argumentointia. Kempin tutkimus on tärkeä muistutus siitä, mitä yhtenäiskulttuurin sulauttava paine voi saada aikaan vähemmistöissä. Se myös osoittaa, että ideologisesta taustasta riippumatta ”epätoivottujen” piirteiden puhdistaminen maisemasta johtaa valitettavaan kulttuuriperinnön tuhoutumiseen.

Suomen Muinaismuistoyhdistystä voi kiittää jälleen yhden ortodoksisen kirkon taidehistoriaa käsittelevän korkeatasoisen väitöskirjan julkaisemisesta. Ainoa valitettava seikka tässä julkaisussa on sen kovin suppea englanninkielinen tiivistelmä ja venäjänkielisen tiivistelmän puuttuminen kokonaan. Tutkimuksen soisi tulevan myös kansainvälisen tutkijakunnan tietoon.

MARIA TAKALA-ROSZCZENKO
TEOL. TRI, FIL. MAIST.

PAUL AVIS
**The Vocation of
Anglicanism. London:
Bloomsbury T&T Clark
2016. 191 s.**

Anglikaaninen teologia ja sen tekemisen tapa ovat suomalaisessa teologisessa keskustelussa jääneet vähäiselle huomiolle. Tätä voi sikäli pitää yllättävänä, että ekumeenisista kumppaneistaan Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on Porvoon sopimuksen kautta lähimmät suhteet juuri anglikaanisten kirkkojen kanssa. Toisaalta seikka käy ymmärrettävämmäksi, kun ottaa huomioon kuinka monimuotoista ja hankalasti hahmotettavaa anglikaaninen teologia ja itse anglikaanisuus usein ovat. Monesti nämä hankaludet kohtaavat jopa anglikaaneja ei-

vätkä ainoastaan muiden kirkkokuntien teologeja. Näitä ongelmia Paul Avis lähtee ratkomaan kirjassaan *The Vocation of Anglicanism*.

Avis kirjoittaa monella tavalla haastavaan tilanteeseen: Anglikaanisen maailman, kuten muunkin kristikunnan, painopiste on siirtynyt etelään. (Myös) anglikaaninen kirkkoyhteisö on syvästi jakaantunut ihmisen seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Kirkkoyhteisöä kokoavaksi tarkoitettu asiakirja *Anglican Covenant* on hylätty useassa paikalliskirkossa, vaikuttavimpana niistä kirkkoyhteisön keskiössä olevassa Englannin kirkossa. Kirkkoyhteisö on monimuotoistunut entisestään, eikä anglikaaninen identiteetti ole kaikkialla sama. Tällaisessa tilanteessa anglikaanisuus elää muutoksessa ja on vaarassa pirstoutua osiin.

Anglikaanisuuden monitahoisuutta lisää se, että anglikaanisen teologian ei katsota alkaneen Englannin reformaatiosta, vaan jo paljon aiemmin. Avisin mukaan anglikaaninen teologia on osa jatku-moa, joka lähtee jo Augustinuksen ymmärrystä etsivän uskon periaatteesta. Anglikaaninen itseymmärrys ei myöskään määriyty tiettyjen tunnustustekstien perusteella, vaan sisältää uskonkäsitysten lisäksi sakramentaalisen ja laajemmin liturgisen elämän sekä kirkon episkopaalisen järjestyksen. Avisin sanoin (s. 182): ”Anglikaanisuus pyrkii pitämään totuuden yhdessä sekä teologiassa että käytännössä, jotta se voisi pitää ihmiset yhdessä.”

Avisin tavoite on selkiyttää anglikaanisen kirkkoyhteisön sisällä käytävää keskustelua. Hän kirjoittaa anglikaaniselle lukijakunnalle tarkoituksenaan osoittaa polku, jota pitkin anglikaanit voisivat päästä eteenpäin kirkkojaan tällä hetkellä jakavissa kysymyksissä. Avis uskoo, että tuo polku on löydettävissä anglikaanisesta itseymmärryksestä käsin, siitä minkä hän katsoo anglikaanisten kirkkojen erityiseksi tehtäväksi, kutsuksi tai erityispiirteeksi (vokaatioksi) maailman kirkkokuntien joukossa.